

Suriname in beweging

Migratie en cultuur

*Tentoonstelling Universiteitsbibliotheek Leiden, 24 september 2015 - 12 januari
2016*

Rosemarijn Hoefte

Universiteit Leiden

2018

INHOUD

Inleiding.....	4
1. Suriname als plantagekolonie	6
2. Exotisch Suriname.....	12
3. Aziatische migratie 1873-1939	18
4. Zendingsdrang en religieuze diversiteit	24
5. Surinamers en de universiteit	39
6. Migratie verbeeld in de literatuur.....	47
7. Surinaams eten in Nederland	51
Colofon.....	57

Inleiding

Suriname is een land van vele culturen. De tentoonstelling ‘Suriname in beweging. Migratie en cultuur’ belicht de periode na de afschaffing van de slavernij, toen Aziatische contractarbeiders werden aangetrokken om op de plantages te werken. Zo kwamen Javanen, Hindoestanen en Chinezen in grote getalen naar het hun onbekende Suriname waar zij voor goed de samenstelling van de bevolking veranderden. Later trok een grote stroom Surinamers in de jaren rond de onafhankelijkheid (1975) van Suriname naar Nederland. Zij drukten hun stempel op de Nederlandse samenleving en vormden vooral in de grote steden in de Randstad aanzienlijke gemeenschappen.

De bewogen geschiedenis van Suriname heeft voeding gegeven aan een levendige literatuur. Surinaams eten is in Nederland mainstream geworden. Speciale aandacht is er voor de aanwezigheid van Surinamers in de universiteit, als student, wetenschapper of zelfs rector magnificus.

Deze digitale tentoonstelling documenteert de gelijknamige tentoonstelling die van 24 september 2015 tot en met 12 januari 2016 in de Universiteitsbibliotheek Leiden was te zien. De digitale versie is een verkorte presentatie. Niet alle in de teksten genoemde boeken konden in de digitale tentoonstelling worden opgenomen.

1. Suriname als plantagekolonie

Tot de twintigste eeuw bepaalden plantages het gezicht van Suriname. Aanvankelijk was suiker het belangrijkste product. Later werden ook koffie, cacao, katoen en indigo verbouwd.

De Surinaamse plantage-economie was constant in beweging. Zo verschoven plantages omdat door rooibouw gronden onvruchtbaar werden. Ook werden andere delen van de plantage in productie genomen en verschoven de plantages in feite naar achteren. Tenslotte veranderde de vraag naar producten en brachten andere producenten gewassen op de markt. Zo kelderde het aandeel van Caraïbische suiker op de wereldmarkt van 90% in 1775 tot 5% in 1850.

Het werk op de plantages werd gedaan door slaafgemaakten uit Afrika. Naar schatting 12,5 miljoen slaafgemaakten werden over de Atlantische Oceaan naar de plantages in de Amerika's vervoerd. Nederlandse schepen transporteerden ongeveer 555.000 slaafgemaakten, waarvan er 250.000 tot 300.000 in Suriname terechtwamen.

Het binnenland met zijn regenwouden en andere natuurlijke obstakels diende als schuilplaats van ontsnapte slaven of Marrons. Zij bouwden daar hun eigen leefgemeenschappen op. Aanvallen van de Marrons op de plantages leidden in de 18e eeuw tot een guerrilla-oorlog met de koloniale machthebbers. Middels vredetraktaten werden de verschillende Marrongroepen erkend.

In 1808 schafte Nederland onder internationale druk de slavenhandel af. Geleidelijk werden enige verbeteringen in de arbeids- en levensomstandigheden op de plantages doorgevoerd. Pas in 1863 maakte Nederland een einde aan de slavernij.

1.1 | Generale kaart der kolonie Suriname: Oostelijk gedeelte, 1835.
[COLLBN_Port-63-N-78]

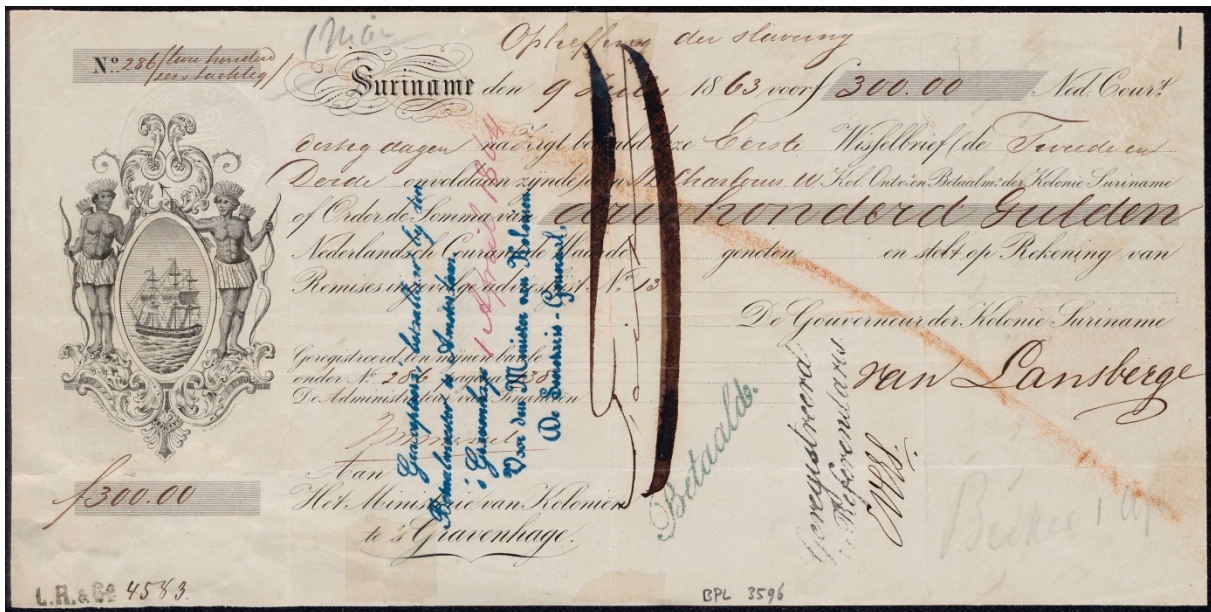
Dit kaartblad vormt de oostelijke helft van een grotere kaart van Suriname die oorspronkelijk behoort bij het boek *De landbouw in de kolonie Suriname* door de in 1828 uitgezonden landbouwkundige en tegenstander van de slavernij, M.D. Teenstra. Deze kaart omvat het gebied van de ‘oude kolonie’. Hoewel nog steeds de grootste uitbreiding van het cultuurareaal is aangegeven, is het grote aantal verlaten gronden opvallend. De kaart toont de ‘beweging’ van de plantages.

1.2 | R.F. baron van Raders, De wijze van opheffing der slavernij in de Nederlandsche West-Indische koloniën. Den Haag 1861. [1832 C 18]

De volledige titel van dit boek luidt: De wijze van opheffing der slavernij, in de Nederlandsche West-Indische koloniën, welke zooveel mogelijk beantwoordt aan de verschillende belangen, te weten: van den staat, van de betrokkene koloniën, van hare vrije ingezetenen en van de slaven-bevolking zelve.

Verhandeling voorgedragen in de afdeling Koophandel der Maatschappij Felix Meritis, den 7 Maart 1861, door R.F. Baron van Raders. Bevat toelichtende nota's. De auteur was gouverneur van Suriname van 1845 tot 1852.

1.3 | Slavenbrieven. 1863. [BPL 3596]

Zogenaamde slavenbrieven, getekend door de gouverneur van Suriname R.F. van Lansberge, bepaalden de vergoeding aan de slavenhouders bij de afschaffing van de slavernij op 1 juli 1863. Slaveneigenaren ontvingen 300 gulden per slaaf. Deze compensatie werd gefinancierd uit de winsten die gemaakt werden in Oost-Indië. In totaal werden 33.000 personen ‘ge-emancipeerd’.

1.4 | Philip Fermin, *Nieuwe algemeene, historische, geographische, en natuurkundige beschryving van de colonie van Surinaame*. Amsterdam 1785. [M 39 42]

In de loop der tijd werden 3 soorten rietmolens op de suikerplantages gebruikt: de beesten-, water- en stoommolen. Afgebeeld is een zogenaamde beestenmolen: aan de hoge as van de middelste cilinder waar het suikerriet tussen werd geperst, waren dwarsbalken bevestigd, die zo laag hingen dat de trekdieren die de as ronddraaiden, er twee aan twee aangespannen konden worden. Deze energiebron (paarden, ossen, muilezels) was echter relatief duur en waterkracht was een aantrekkelijk alternatief.

2. *Exotisch Suriname*

De onderwerping van Inheemsen, plantages, slavernij en contractarbeid: het roept geen associaties op met een paradijs. Toch is er in het Caraïbisch gebied een lange traditie van geschriften die een eldorado, het gedroomde land van fabelachtige rijkdommen, verbeelden. In het Surinaamse geval werden de verhalen niet gedomineerd door goudzucht of de zoektocht naar de vergulde man El Dorado, maar door de weelderige natuur en het landbouwkundig potentieel. Pamfletten uit het begin van de 17e eeuw legden uit hoe Nederlandse ondernemingszin van Suriname een eldorado kon maken. Ook toen de winstgevendheid van de plantages verslechterde, bleven auteurs de kracht van de natuur roemen. In lyrische bewoordingen werd het majestueuze en ontembare, van de natuur bezongen.

Zoveel lovends als er door de eeuwen over de natuur werd geschreven, zo weinig werd de bevolking of de cultuur geroemd. De oorspronkelijke bewoners werden het positiefst beschreven, vooral vanwege hun 'natuurlijke' levenswijze. De fascinatie voor de Nobele Wilde ging gepaard met ethnocentrisch superioriteitsgevoel. Bovendien vormden de in kleine geïsoleerde nederzettingen levende Inheemsen geen bedreiging voor de koloniale orde.

2.1 | Arnold Borret naar Theodore Bray, *Negermuziek*. Geaquarelleerde litho, ca. 1880. [36C185]

Arnold Borret (Maastricht 1848-Paramaribo 1888) was rechter in Suriname, maar gaf deze functie in 1882 op om toe te treden tot de orde der redemptoristen. Hij was een gedreven tekenaar en schilder. Na studie van het werk van Bray ging Borret typen tekenen. Er zijn 10 tekeningen naar Bray bewaard gebleven. Deze litho is gebaseerd op Bray's 'Orkest van een baljaar partij'.

2.2 | Theodore Bray, *Arowakke Indianen*. Geaquarelleerde litho, 1850.
[36C351]

Theodore Bray (Veurne 1818-Brussel 1887) werkte als 'blankofficier' in Suriname en werd later (mede-)eigenaar van de cacao-plantage Spieringshoek. In 1850 bracht hij 25 handgekleurde litho's uit onder de titel *Surinaamsche schetsen en typen*.

2.3 | Theodore Bray, *Plantaadje negerin in dans kleeding*. Geaquarelleerde litho, 1850. [36C352]

De meeste werken van Bray zijn realistische verbeeldingen van het plantageleven: de harde arbeid van het rietkappen, maar ook kinder- en kraamzorg. Deze litho is een voorbeeld van een ‘lichter’ onderwerp. De litho’s van Bray worden veelvuldig gebruikt als illustratie van leven en werk en de verhoudingen tussen slaafgemaakten en bazen op de plantages.

2.4 | Adriaan van Berkel, *Amerikaansche voyagien, behelzende een reis na [...]* *Suriname*. Amsterdam 1695. [M 3q 24]

Een van de eerste verhalen over de Nederlandse koloniën aan de ‘Wilde Kust’. Deel 1 vertelt van een reis naar Berbice (nu Guyana) en deel 2 is het verslag van een fictieve reis naar Suriname, samengesteld uit bestaande publicaties. De titelprent ‘Indiaan doodt panter met een mes’ is een ets van de bekende Amsterdamse boekillustrator Casper Luyken.

2.5 | Jan Jacob Hartsinck, *Beschryving van Guiana of de wilde kust in Zuid-America [...]* Suriname. Amsterdam 1770. [M 3q 18 N]

Afbeelding van Touvingas of ‘twee vinger Negers’, die volgens de auteur een volk is ‘dat slechts twee dikke Vingeren aan Handen en Voeten had, op de wyze als een Kreeften schaar’. Het was voor Hartsinck onduidelijk of het inderdaad om een ‘volk’ ging of om een familie, ‘die of toevallig, of door een gebrek der Natuure dus mismaakt zijn’.

3. Aziatische migratie 1873-1939

Toen de slavernij ten einde liep, zochten de planters met hulp van de koloniale overheid naar nieuwe arbeidskrachten. In eerste instantie werden een paar duizend Chinese contractarbeiders geworven, maar 10 jaar na de afschaffing van de slavernij werd Brits-Indië de kolonie waar de arbeiders vandaan werden gehaald. In totaal werden tussen 1873 en 1917 bijna 34.000 Brits-Indiërs of Hindostanen naar Suriname getransporteerd. In 1890 werd begonnen met de werving van arbeidskrachten in Nederlands Oost-Indië: in totaal kwamen er 33.000 Javanen naar 'de West', de meeste als contractanten, maar sinds de jaren '30 werden ook kolonisten gerekruteerd, die in Suriname in desa's kleine landbouw bedreven.

Deze Aziatische migratie naar Suriname maakte een piepklein deel uit van een stroom van miljoenen migranten die naar andere delen van Azië of naar overzeese tropische gebieden vertrokken, om te werken op plantages, in mijnen, of bij de bouw van infrastructurele projecten.

De arbeidscontracten specificeerden de arbeids- en levensomstandigheden van de contractanten. Cruciaal was de penale sanctie die de mogelijkheid bood om 'luiheid' of ander door de planters ongewenst gedrag strafrechtelijk te vervolgen.

Als gevolg van nationalistische protesten zette de Britse regering in 1917 een streep door de contractarbeid; Nederland was weer een laatkomer en schafte onder internationale druk en vanwege de wereldwijde economische crisis de penale sanctie pas in 1931 af.

3.1 | Aankomst van Javaanse migranten in Suriname. Foto, ca. 1925. [KITLV 405371]

3.3 | Arnold Borret, *Aandachtig publiek in de rechtszaal*. Aquarel, 1881. [37A208]

Een geliefd onderwerp van Borret is het publiek in de rechtszaal, waar hij eerst als griffier en later als rechter werkte. Deze aquarel is gemaakt tussen zijn aankomst in Suriname in 1878 en 1882 toen hij zijn album met 66 tekeningen naar zijn broer in Nederland stuurde. Hindostanen en Chinezen zijn dan al in de Surinaamse maatschappij aanwezig, maar de eerste Javanen arriveren pas in 1890 en zijn dus niet afgebeeld.

第十款 Arr. X.—Omtrout den werktijd der emigranten wordt bepaald, dat zy in elke zeven dagen één rustdag hebben, en per dag niet langer dan negen en een half uur behoeven te arbeiden, tot meer dan dit zal men hen niet mogen dwingen.

Wanneer echter on arbeidsdag geopen is om ook buiten dien bepaalden tyd te werken of om werk by taak aan te nemen, kan by contract de betaling daarvoor met zyn meester overeenkomen.

Het opgaven van twee en sijnentien van dagelyksche noodzakelykheid zullen ook, buiten den tyd voor den arbeid bepaald, zonder extra belooning moeten worden verricht.

第十一款 Arr. XI.—Wanneer een Chinese onder de 20 jaar zich als emigrant wenscht te verbinden, zal by een bewys moeten overleggen, dat zyne ouders hem veroorlooven te gaan; gewaarmerkt door de plaatslyke autoriteit; by geleuke zyver ouders, zal een bewys der plaatslyke overheid voldoende zyn, maar zonder milk een bewys zal men hen niet laten vertrekken.

第十二款 Arr. XII.—Ten minste vier dagen na dat de namen der Chinese arbeiders, in het register zyn opgetekend, wordt, in tegenwoordigheid van den Chinese ambassadeur voor het opzicht voor de werving aangezeten, het contract dieldelyk aan de arbeiders voorgelouden en hun afgevraagd of ze al of niet wenschen te gaan; wanneer zy toestemmend antwoorden, laat men hen het contract tekenen.

第十三款 Arr. XIII.—Als het contract eens getekend is, mag de arbeider niet anders dan met toestemming van den werver het emigratie-establishment verlaten.

Tegen den tyd van inscheping zal de Chinese ambassadeur voor het toezicht aangewezen, in persoon naar het emigratie-establishment gaan, opdat elke emigrant zyne handteekening op het contract als echt erkent, waarna de Consul die contracten op zyn bureau zal registreren.

Vierentwintig uur vóór het schip vertrekt, zullen de Inspecteur van het Tolkantoor (Tantai) en de Consul betryf zelf naar boord gaan, hetzij ieder een humber ambtenaren zenden om de emigranten te musteren, en wanneer daartoe alles in orde wordt bezonden, wordt de lyst door den genoemden Inspecteur en door den Consul getoekend en in het bureau van elk humber geregistreerd.

Wanneer een emigrant na de inontvangsting berouw krygt, over zyn contract en niet wil vertrekken, moet, by voor eiken dag dien by in het werving-establishment heeft doorgebracht, als een vergoeding voor zyne voeding, een *tsende tsai* betalen; kan by dit niet betalen, dan wordt by aan de plaatslyke overheid overgegeven en volgens de wet gestraft.

第十四款 Arr. XIV.—Alle geld dat de Chinese emigrant vóór zyn vertrek van den werver ontvangt, zal beschouwd worden als een premie voor het aangaan der verbintenis en mag niet teruggevraagd worden. Alleen wanneer de emigrant wenscht te voorzien in de behoeven van zyne familie, kan de werver hem een voorschot geven, waarvoor later een *dollar's warrants* op zyn loon kan worden ingehouden; zulk een voorschot mag niet meer bedragen dan zes maanden van den Consul zal middelen in het bank stellen om te zorgen dat dit geld werkellyk voor het onderhouden zynner familie wordt besteed, en niet voor eenig ander doel gebruikt wordt.

第十五款 Arr. XV.—Any sum handed over to the Emigrant before his departure, shall only be regarded in the light of a premium upon his engagement. All advances upon his future wages are formally forbidden, except in the case of their being appropriated to the use of his family; and the Consul will take especial pains to provide against their being employed in any other way. Such advances shall not exceed Six Months' Wages, and shall be covered by a *dollar's warrants* of One Dollar per Month until the entire debt shall have been paid.

3.4 | J.H. Ferguson, Reglement voor de aanwerving van arbeiders in China om onder contract voor een bepaalden tyd, veld- of fabriekarbeid te verrigten in Nederlandsche koloniën. Peking 1873. [1849 B 31]

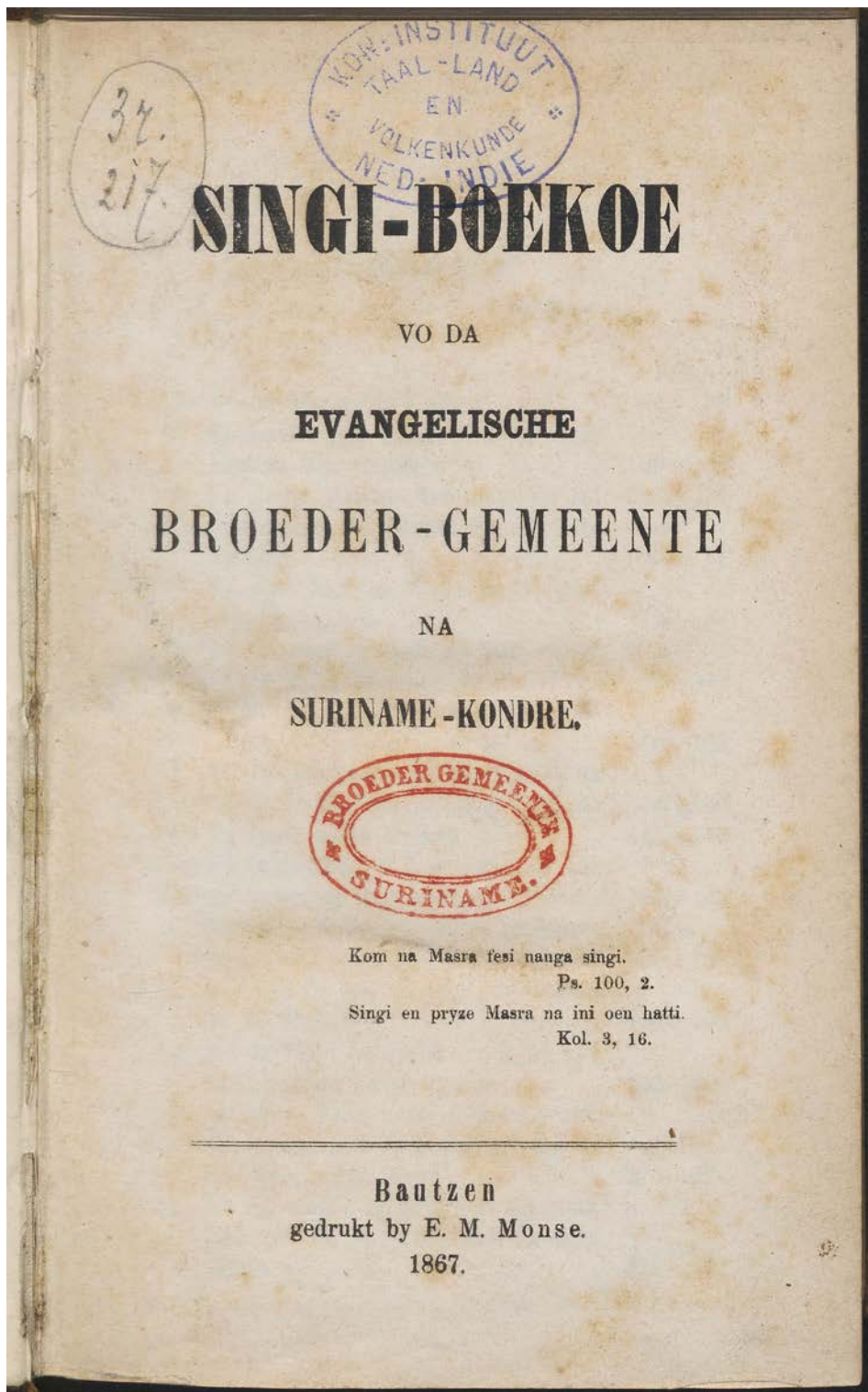
Drietalig reglement over de werving van Chinese contractarbeiders door buitenlandse mogendheden, getekend in Peking in 1866 door de vertegenwoordigers van Groot-Brittannië en Frankrijk en goedgekeurd door de keizer van China. Nederland sloot zich in 1873 bij deze conventie aan vanwege de recruterings van Chinezen voor Suriname.

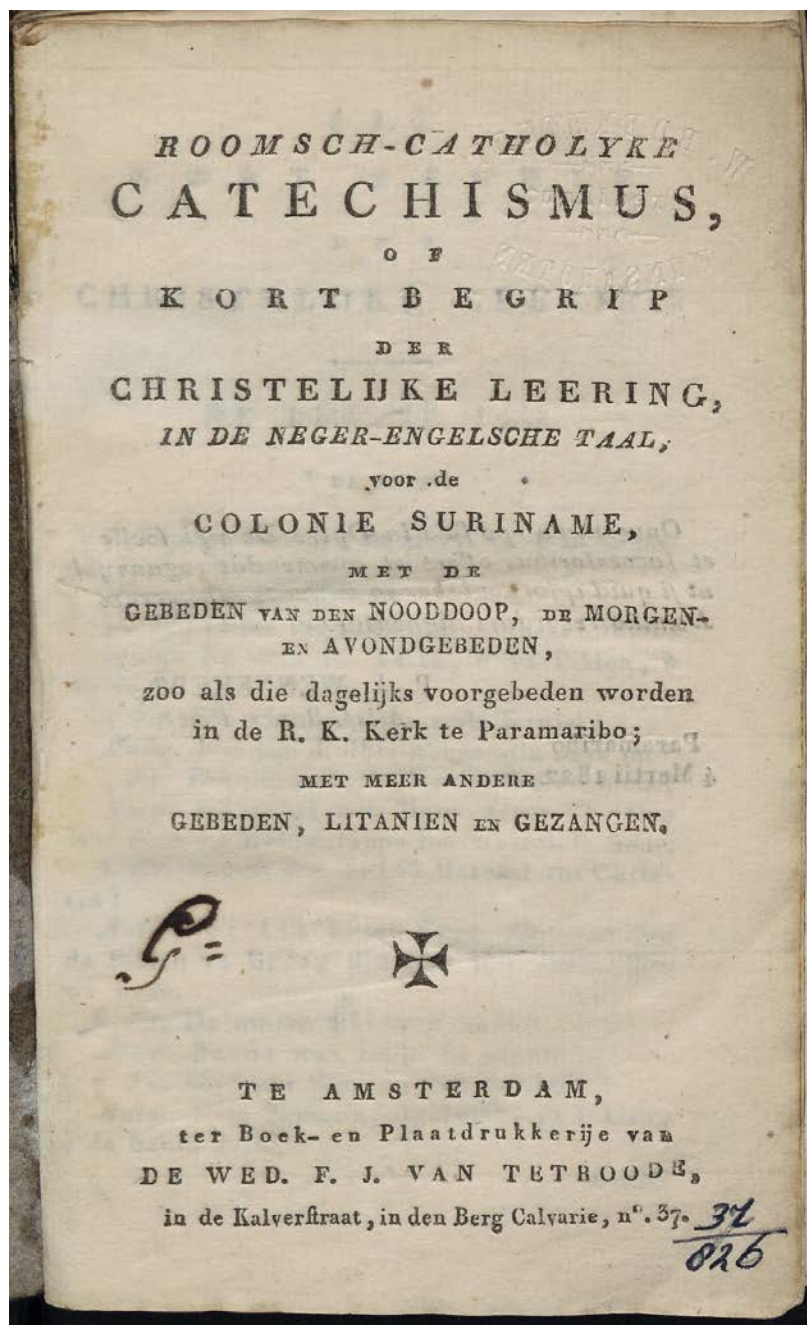
3.5 | Immigration of Javanese agricultural labourers. Foto, ca. 1895.

4. Zendingsdrang en religieuze diversiteit

Na de afschaffing van de slavernij streefde de koloniale overheid er naar om Suriname de 'twaalfde provincie' van Nederland te maken. In dit assimilatiebeleid zouden de Nederlandse taal en cultuur en het Christendom leidend zijn. De missie en zending waren al actief onder de Creoolse bevolking en in het binnenland, ook met teksten en gezangen in de talen van de verschillende bevolkingsgroepen, waarmee het officiële beleid dus ondermijnd werd. Hun activiteiten breidden zich uit met de komst van de Aziatische migranten. Zo werden er bijvoorbeeld weeshuizen voor Javaanse en Hindostaanse kinderen opgericht. Met de verkoop van stichtelijke literatuur in Nederland werd dit werk financieel ondersteund. Ondanks het inzetten van Javaanse en Hindostaanse zendelingen lukte het niet om grote aantallen Aziaten te bekeren. In de loop van de 20e eeuw werd het assimilatiebeleid opgeheven. De nagel aan de doodskist van het assimilatiebeleid was de zogenaamde Aziatische huwelijkswetgeving die huwelijken gesloten door een religieuze leider legitimeerde. Etnische politieke partijen beijverden zich na de Tweede Wereldoorlog voor de emancipatie van Hindostanen en Javanen (en de Creoolse volksklasse, zoals dat toen heette). Zo eisten beide groepen cultureel-religieuze gelijkwaardigheid en de mogelijkheid om bijvoorbeeld scholen op Islamitische of Hindoeïstische grondslag op te richten. In 1970 werden Hindoe en Moslim feestdagen officieel erkend. Tegenwoordig kent Suriname tientallen officiële religieuze, etnische en seculiere feestdagen

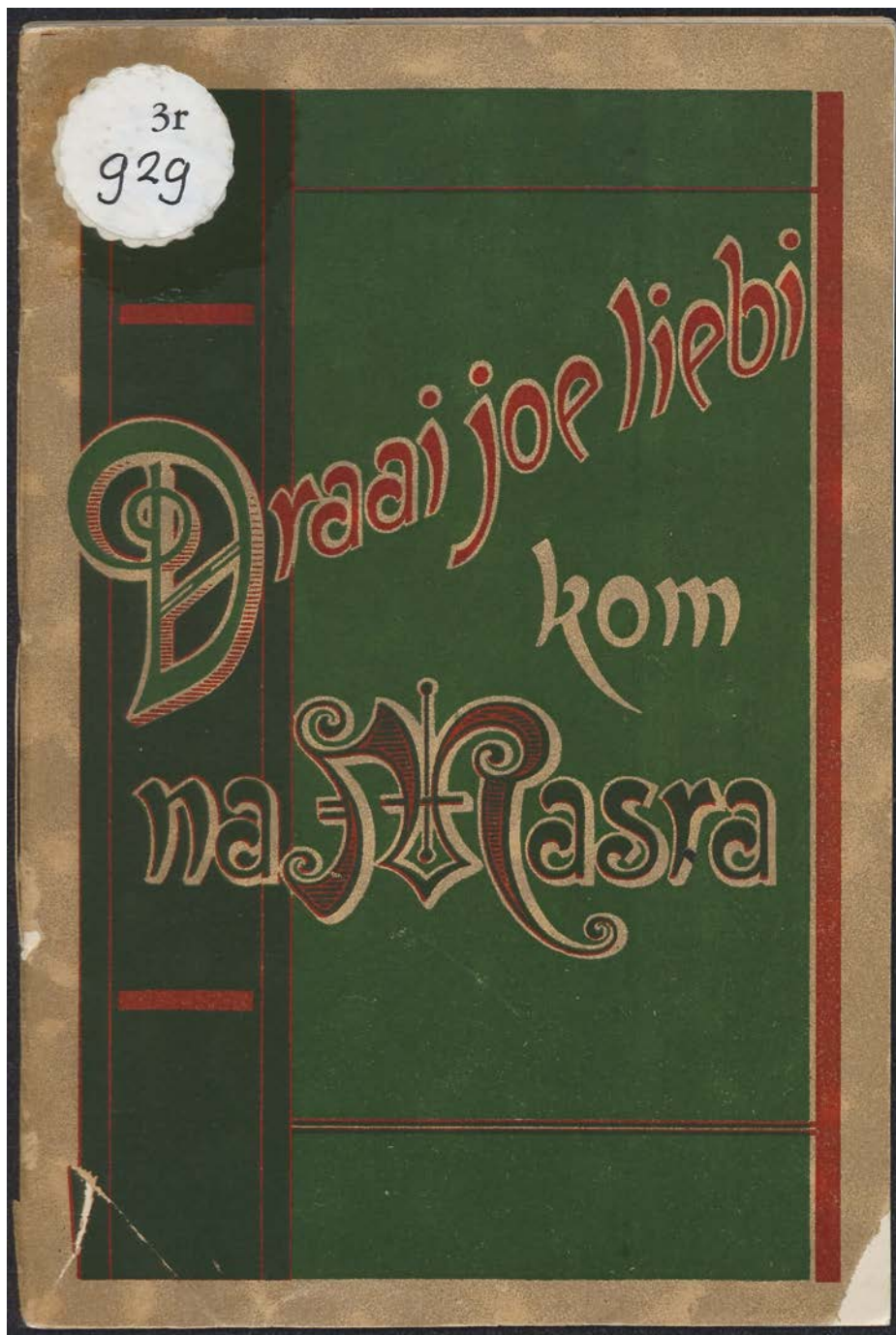

4.1 | Singi-Boekoe vo da evangelische Broeder-Gemeente na Suriname-Kondre. Bautzen 1867. [M 3r 217]

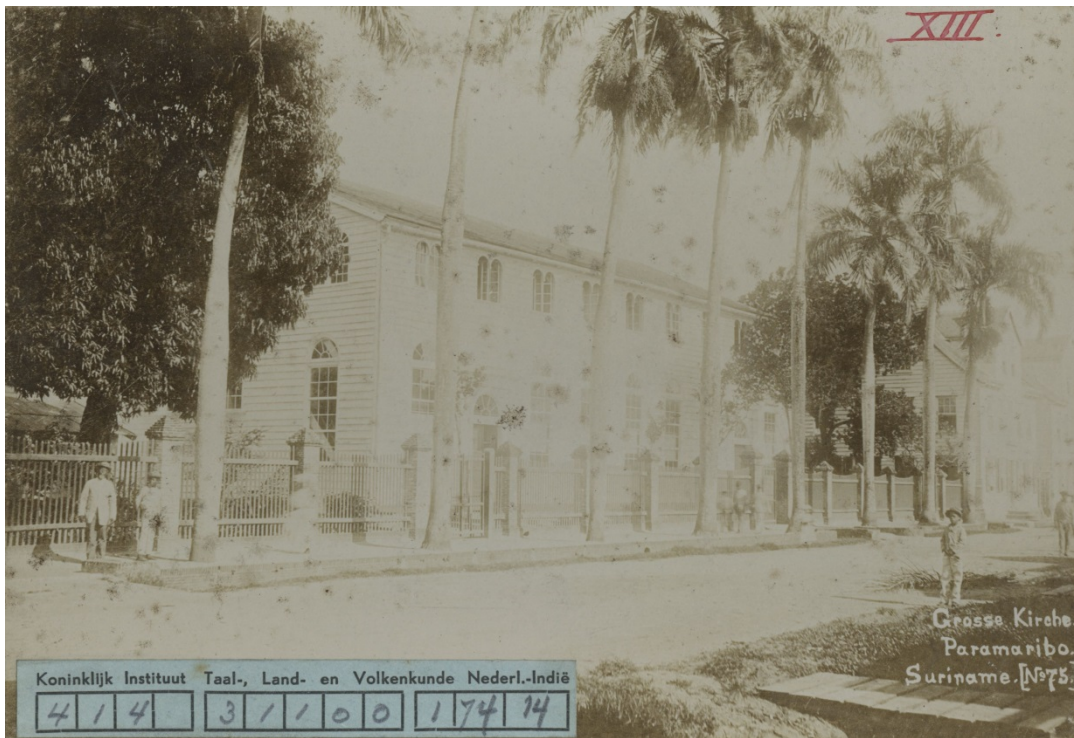

4.2 | *Roomsch-catholijke catechismus of kort begrip der christelijke leering, in de neger-Engelsche taal.* Amsterdam 1847. [M 3r 826]

Enige decennia voor de afschaffing van de slavernij kregen de Christelijke Kerken toestemming om op de plantages missie en zending te bedrijven. Deze kleine catechismus in het Sranantongo bevat gebeden voor de nooddoop, morgen- en avondgebeden, uitleg over de tien geboden, de vijf geboden van de RK Kerk en ‘eenige gezangen’.

4.3 | *Draai joe liebi kom na Masra*. Paramaribo 1905. [M 3r 929]

4.4 | Grote Stadskerk in Paramaribo. Foto, ca. 1880. [KITLV 91636]

4.5 | Rosemarijn Hoefte, De Sint Petrus en Pauluskathedraal in Paramaribo.
Foto, 2004. [KITLV 43464]

De kathedraal, gebouwd tussen 1883 en 1897, in het centrum van Paramaribo behoort met de St. George's Cathedral in Georgetown, de hoofdstad van buurland Guyana, tot de grootste houten gebouwen in Zuid-Amerika. De binnenkant is uitgevoerd in onbeschilderd cederhout. In november 2010 werd het gebouw na een langdurige restauratie opnieuw ingezegend. In 2014 werd de kathedraal tot basiliek verheven.

4.6 | Kerkgangers. Prentbriefkaart, 1945-1970. [KITLV 1405649]

4.7 | *Zeister tractaten (Licht in de duisternis): Soeradshmoekhi of Het zonnebloempje in de schaduw geplant (1931), Diepe wateren (1931-1932), Mijn vriend Sriman Singh (1933), Een biddend volk (1934).* [2438 B 1-2]]

Verschillende voorbeelden van boekjes uitgegeven door de Evangelische Broeder Gemeente (EBG), ook Herrnhutters genoemd, om de zending onder Aziaten in

Suriname te propageren. Een veelschrijver was de Deense zendeling P.M. Legêne (1885-1954), die onder andere *Diepe wateren: Hoe de ware Thakurji het won. Een verhaal uit het leven van de hindoes* (1931) en *Mijn vriend Sriman Singh: Hoe God zijn werk onder de Britsch-Indische immigranten in Suriname begon* (1933) publiceerde.

Niti Pawiro en zijn vrouw.

I.

HOE NITI NAAR SURINAME KWAM.

In de groote loods te Semarang, waar de voor Suriname aangeworven Javaansche contractarbeiders tot hun vertrek verblijf hielden, heerschte een gedrukte stemming. Het was nog in den tijd, veertig jaren geleden, dat de inlandsche wervers er minder gewenschte praktijken op na hielden om hun landgenooten over te halen, het arbeidscontract voor de West te teekenen. Te onderteekenen? Wie van deze eenvoudige dessa-lieden of zelfs gehaaide kampongbewoners uit de steden, was in staat te schrijven of te lezen? Zonder kennis te kunnen nemen van den inhoud, zette man of vrouw een kruisje onder het contract. Dat de wervers terwille van de aan hen uit te betalen premie, Suriname als het land van belofte aan de landverhuizers voorstelden, ligt voor de hand. De groote teleurstelling van een lange zeereis, van de nieuwe levensomstandigheden en van den te verrichten ongewonen arbeid op de plantages, zouden wel is waar pas later komen.

Dat de stemming thans reeds onder de op vertrek van de boot wachtenden verre van vrolijk was, had verschillende oorzaken. Allereerst de vrees van den

4.8 | *Zeister tracataten (Licht in duisternis)*: H.M. Bielke, *Niti Pawiro. De eerste Javaansche evangelist in Suriname* (1940). [M 3r 1841]

De zendingsactiviteiten onder Javanen kwamen pas echt van de grond door de komst van Niti Pawiro en broeder Bielke. Niti Pawiro (Soerabaja ca. 1872-Paramaribo 1923) kwam in 1897 naar Suriname. Hij verliet Java vanwege gokschulden. Op weg naar Amsterdam ontving hij zijn eerste bijbel. In Suriname werkte hij vijf jaar op een cacaoplantage in het westelijke Nickerie, waarna Bielke hem naar het district Commewijne haalde om daar het evangelie uit te dragen.

leven, maar hij kan ook niet sterven. Hij moet naar den commissaris toe om zijn waardeloos leven in diens hand te leggen.

Het is tien uur in den ochtend, als hij den politiepost binnentreedt en vraagt, den commissaris te mogen spreken voor een dringende aangelegenheid. „Waarmee kan ik u dienen, Chinaman?” vraagt de commissaris vriendelijk. „Ik heb een man vermoord!” antwoordt de Chinees kalm. „Een man vermoord?” herhaalt de commissaris vol verbazing en ongeloovig. „Waar dan en wanneer?” „Van nacht op de plantage Resolutie”, is het rustige en besliste antwoord van Lyk-Wan. De commissaris begint te gelooven, dat hij een krankzinnige voor zich heeft, die niet weet, wat hij zegt, en onderwerpt hem aan een kruisverhoor in de verwachting, hem bij nog meer nonsens te pakken. Maar hoe hij ook vraagt en wat hij ook doet, Lyk-Wan blijft bij zijn bewering en is er niet van af te brengen. Hij geeft een uitvoerig en betrouwbaar relaas van zijn misdaad en houdt vol, dat hij een moordenaar is, die zijn straf komt halen.

Nog nooit had de commissaris gedurende zijn heele loopbaan zulk een geval meegemaakt, en dat nog wel van een Chinees. Deze menschen waren immers nooit tot een bekentenis te brengen, al lagen de bewijzen er nog zoo dik op. Het moest dus hier een geval van geestesstoring zijn. Over een paar uren zou hij wel heel anders praten. In ieder geval, als er iets van waar was, dan moest spoedig bericht van de plantage komen en dat wilde hij kalm afwachten, alvorens verdere stappen te doen. Hij gebod Lyk-Wan daarom, in den tuin te gaan, waar zijn Chineezen aan het werk waren; hij kon hun een beetje helpen met hun werk.

Dat deed hij dan ook en was daar druk mee bezig, toen ongeveer twee uur later een boodschap van den directeur van Resolutie kwam, die het be-

Ik heb een man vermoord...

4.9 | Zeister tractaten: P.M. Legêne, *Langs diepe paden. Gods wondere weg met een Chinees in Suriname* (1941). [Br N 04-506]

Samen met twee anderen vermoordde de Chinees Lyk-Wan in 1871 een woekeraar. Lyk-Wan werd als hoofddader veroordeeld tot de strop. Tot tweemaal toe echter brak het touw. Hij kreeg gratie en zijn straf werd omgezet in 20 jaar dwangarbeid. Na twee strafverminderingen werd hij in 1881 vrijgelaten. Volgens Legêne werd Lyk-Wan gered door zijn bekering tot het Christendom, waardoor hij weer op het rechte pad kwam.

2430

f 0,25

KARON

De kleine verschoppeling
door

J.H. BLINDE

C. 51

NUMER

4.10 | J.H. Blinde, *Karon, de kleine verschoppeling*. Oegstgeest 1923. [2430 C 51]

4.11 | De Gereformeerde Kerk in Paramaribo, verbouwd tot tempel. Foto, 1997. [KITLV 42352]

De voormalige gereformeerde kerk op de hoek van de Verlengde Gemenelandsweg en de Zinniastraat te Paramaribo tijdens de verbouwing tot Suruj Mandir of Surya Mandir (zonnetempel), in de laatste decennia van de vorige eeuw. Het is de tempel van een onafhankelijke organisatie Gayatri Parivar Suriname (1979), later genaamd Brahmishi Gayatari Sanathan. Centraal staat de verering van de godin Gayatri.

4.12 | Rosemarijn Hoefte, Moskee en synagoge in Paramaribo. Foto, 2004. [KITLV 43461]

De moskee en synagoge in de Keizerstraat zijn een icoon van multicultureel Suriname. In 1720 werd de synagoge Neve Shalom (Huis van de vrede) ingewijd. Er worden echter nog maar weinig diensten gehouden omdat het quorum van volwassen mannen zelden wordt gehaald. De moskee van de Surinaams-Islamitische Vereniging werd in de jaren '70 van de vorige eeuw gebouwd ter vervanging van een kleinere moskee.

5. Surinamers en de universiteit

Voor de Tweede Wereldoorlog was een universitaire studie in Nederland voorbehouden aan de elite. Leiden was de populairste universiteit en rechten de belangrijkste studierichting. Na de oorlog nam het aantal Surinaamse studenten in Nederland toe door soepeler toelatingseisen en ruimere financiële ondersteuning.

In dit hoofdstuk worden twee opmerkelijke geschiedenissen belicht:

De Surinamer Paul Christiaan Flu (1884-1945), die in Suriname geneeskunde had gestudeerd, vertrok in 1905 naar Leiden om zijn artsdiploma te behalen. Na zijn promotie werkte hij in Suriname en Oost-Indië, om in 1921 in Leiden tot hoogleraar tropische hygiëne benoemd te worden. Flu was de eerste Surinaamse hoogleraar in Nederland; in 1938 werd hij rector magnificus van de Rijksuniversiteit. Tijdens de bezetting pleitte voor hij de autonomie van de universiteit, wat hij met zijn persoonlijke vrijheid moest bekopen. In 1944 werd zijn oudste zoon Hans, een huisarts, door de Nazi's vermoord. Naar Hans Flu is een Leidse straat vernoemd.

In de jaren '60 'ontdekten' Surinaamse studenten in de Leidse universiteitsbibliotheek het vooroorlogse boek *Wij slaven van Suriname* door Anton de Kom. Dit was een fel *j'accuse* tegen het Nederlandse kolonialisme. De studenten besloten het boek te stelen en via stencils verder te verspreiden. In Suriname werden de stencils ook (illegaal) gelezen en doorgegeven. Tevens probeerden de Leidse studenten de levensgeschiedenis van De Kom te reconstrueren. Door deze Leids-Surinaamse actie beleefde *Wij slaven* een hergeboorte. In 1983 werd de Universiteit van Suriname naar De Kom genoemd.

5.1 | Portret van prof. R.A.J. van Lier. Foto. [FSW]

R.A.J. (Rudie) van Lier (Paramaribo 1914-Wageningen NL 1987) is een markant Surinaams-Leids persoon. Deze hoogleraar sociologie en cultuurkunde van Suriname, de Nederlandse Antillen en het Caraïbisch gebied bleef betrokken bij Suriname en was bijvoorbeeld enige tijd directeur van de Stichting Planbureau Suriname. Er verscheen ook proza en poëzie van zijn hand. Sinds 2008 organiseert de werkgroep Caraïbische letteren van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde de tweejaarlijkse Van Lierlezing in Leiden.

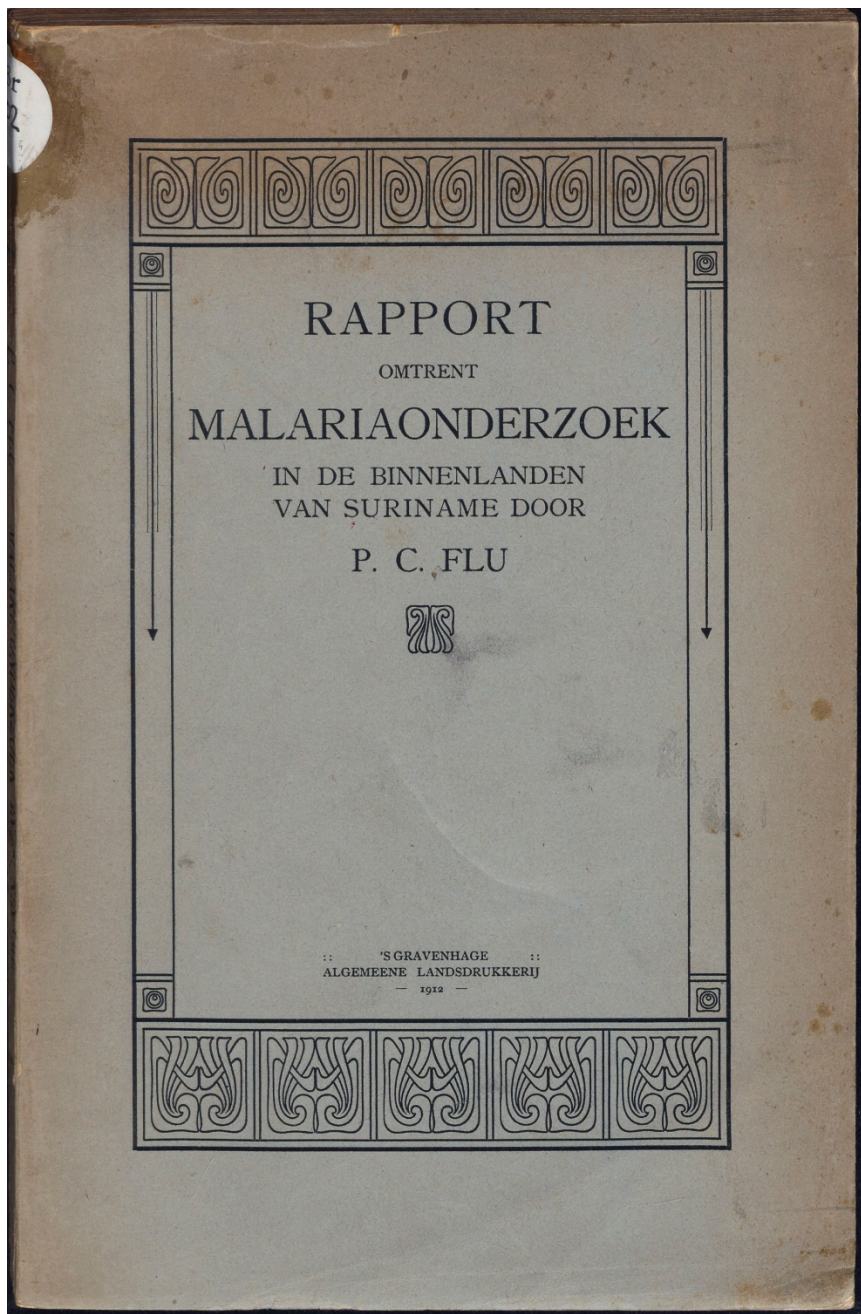
5.2 | Rudolf van Lier, *Samenleving in een grensgebied: een sociaal-historische studie van de maatschappij in Suriname*. Den Haag 1949. [N 94-2195]

R.A.J. van Lier schreef in 1949 het standaardwerk *Samenleving in een grensgebied* over zijn geboorteland. De auteur gebruikte de term ‘plurale maatschappij’ om de etnische verscheidenheid in Suriname te duiden. Het boek is enige malen herdrukt en herzien en onder andere in het Engels en Portugees vertaald.

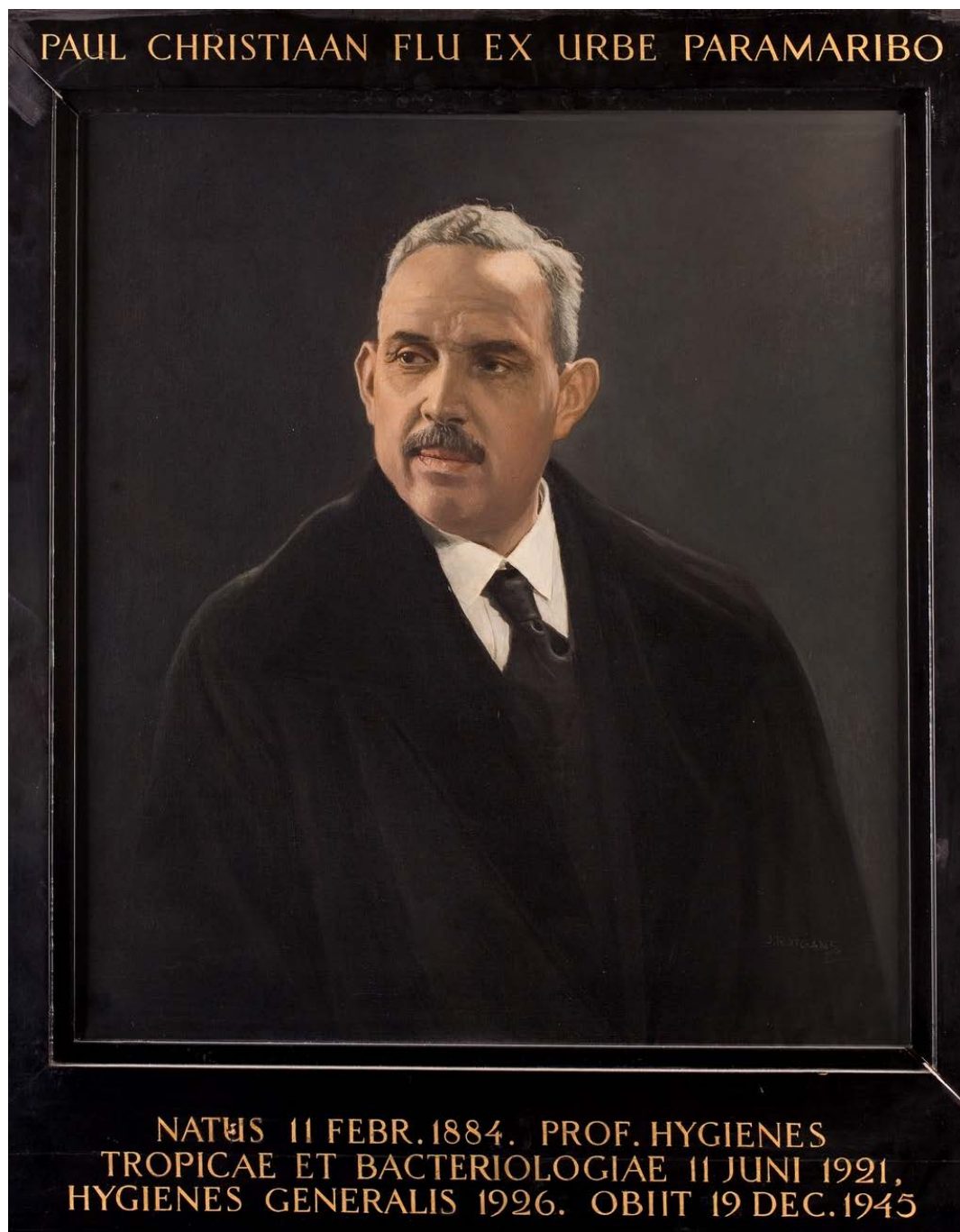
5.3 | Portret van prof. P.C. Flu in zijn werkkamer in Buitenzorg. Foto, ca. 1915.

In 1911 werd dokter Flu benoemd tot Officier van Gezondheid bij het Medisch Laboratorium te Weltevreden (het huidige Jakarta). Daar maakte hij snel carrière en in 1915 werd hij directeur van het Lab. Hij gold als grote deskundige op het gebied van pest, cholera, filiria, dysenterie en typhus. Ook hadden zijn studies en publicaties grote invloed op hygiënische kwesties, zoals de zuivering van drinkwater.

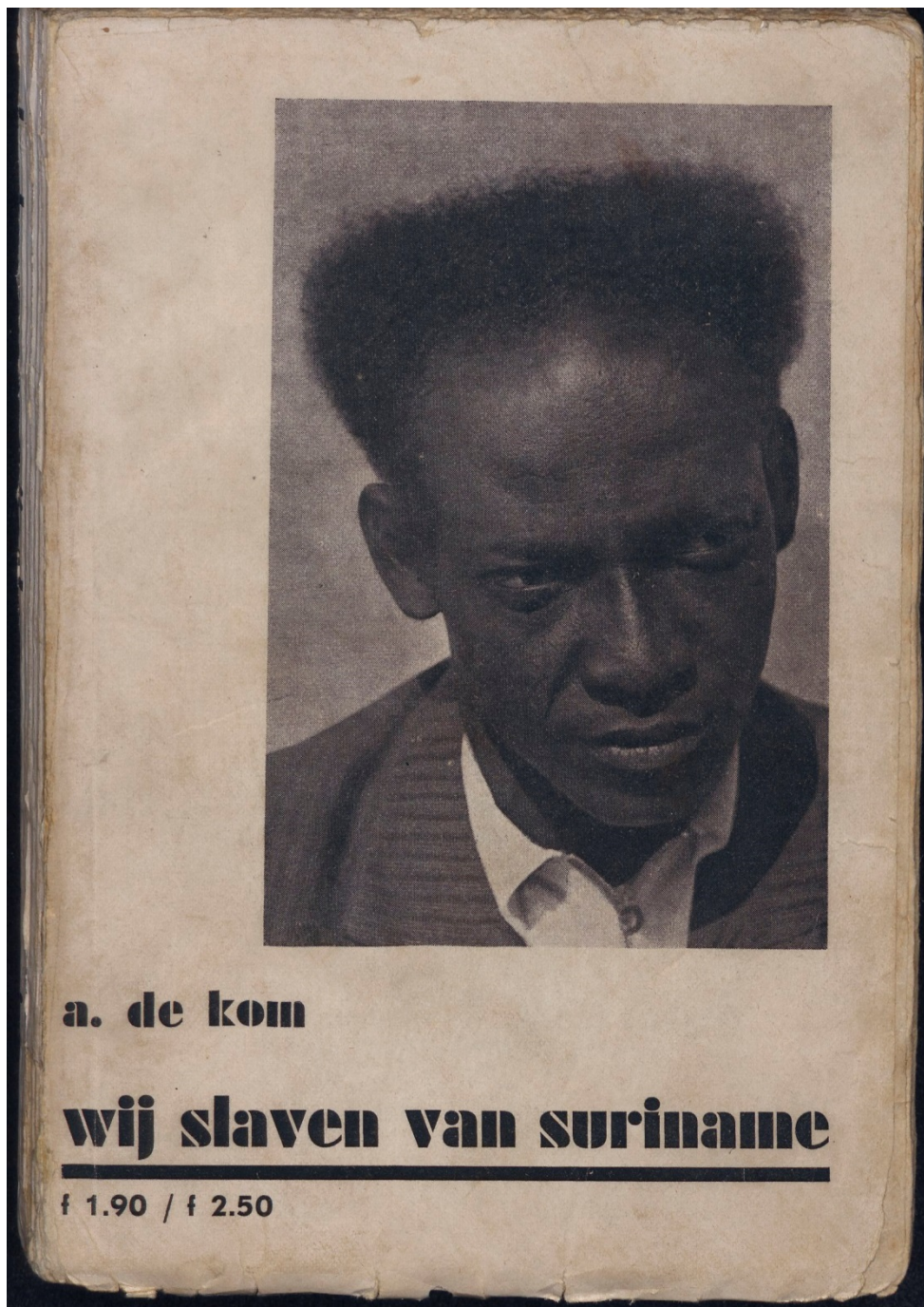
5.4 | P.C. Flu, *Rapport omtrent malariaonderzoek in de binnenlanden van Suriname*. Den Haag 1912. [M 3r 502]

In 1908 werd dokter Flu aangesteld als Officier van Gezondheid in Suriname. Hij bleef drie jaar in zijn geboorteland, waar hij de grondslag van de kennis van de tropische ziekten in Suriname legde. In 1910 werd hij belast met het wetenschappelijk onderzoek naar het voorkomen van malaria in het binnenland van Suriname. Zijn rapport uit 1912 was de basis voor vele latere studies over malaria.

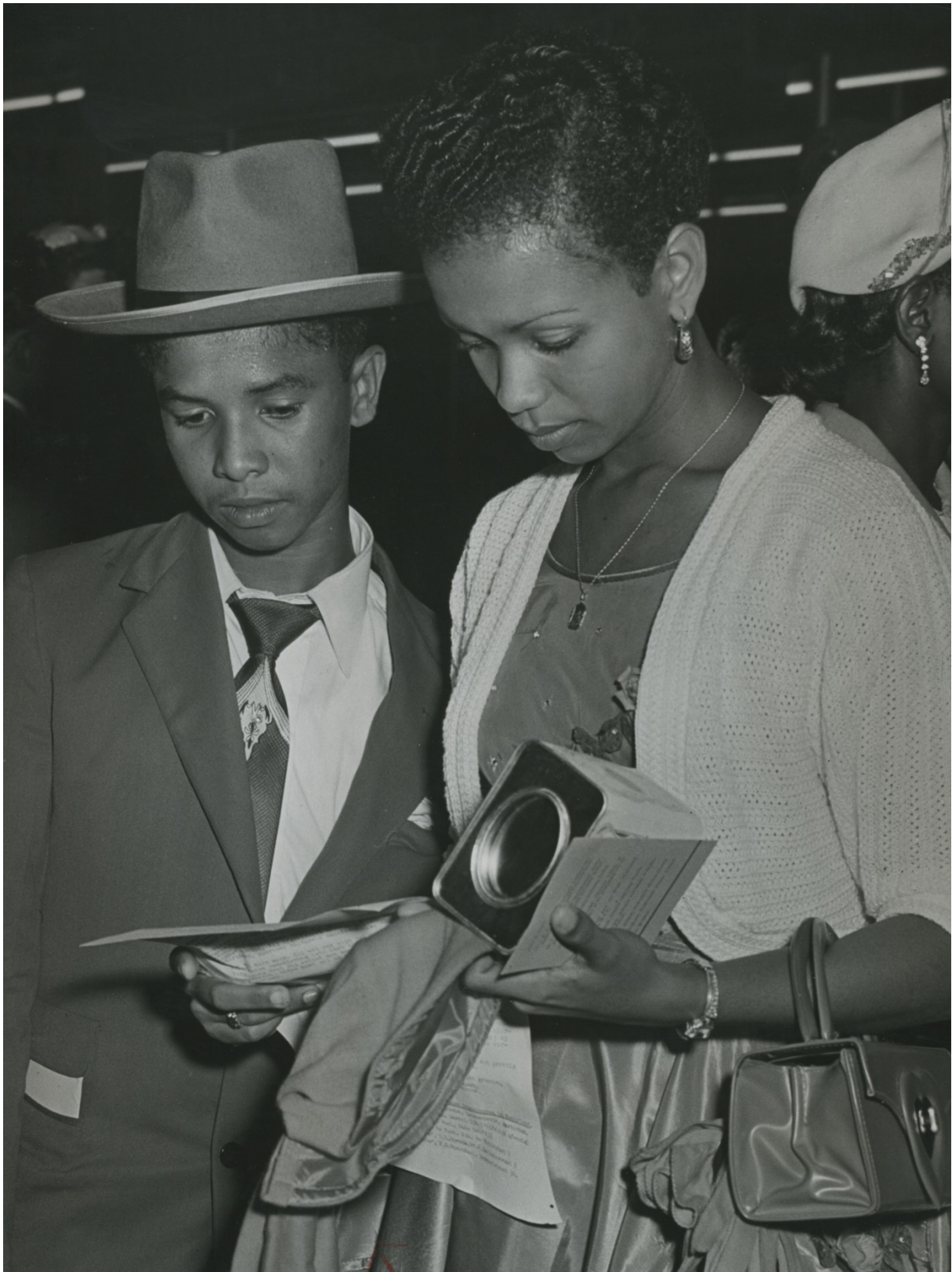
5.5 | Jan Rotgans, Portret van prof. P.C. Flu.

Paul Flu werd in 1920 benoemd tot hoogleraar in Leiden. Vanaf 1938 was hij ook Rector Magnificus. Dit postuum geschilderde portret van prof. Flu werd in 1949 door zijn weduwe aan de Universiteit Leiden geschonken. Het hangt in de Senaatskamer in het Academiegebouw aan het Rapenburg.

5.6 | A. de Kom, *Wij slaven van Suriname*. Amsterdam 1934. [MTERB 6 G 24]]

Anton de Kom (Paramaribo 1898-Neuengamme 1945) was een activist die enkele maanden na zijn terugkeer in Suriname in 1933 verbannen werd. Weer in Nederland schreef hij deze felle aanklacht tegen het Nederlandse kolonialisme. Hij riep op tot samenwerking: 'gekleurde landgenooten gij waart slaven, gij zult in armoede en ellende blijven leven, zoolang gij geen vertrouwen hebt in uwe eigen proletarische eenheid'. In Suriname was het boek lange tijd verboden.

5.7 | Aankomst van Surinaamse studenten op Schiphol. Foto, ca. 1955. [KITLV 150023]

6. Migratie verbeeld in de literatuur

Pas in deze eeuw verschenen er romans waarin de migratiebewegingen van Azië naar Suriname en naar Nederland werden verbeeld. Karin Amatmoekrim (Paramaribo 1978) vertelt in *Wanneer wij samen zijn*, via Soemi en Wagiman het verhaal van drie generaties van een Javaanse familie in Suriname en Nederland. Wagiman is een ‘kind van Javaanse ouders en geboren in Suriname, een land waarvan oudsher winden uit alle hoeken van de aarde waaien en waarvan de geschiedenis vele kleuren kent’.

Shantie Singh (Almelo 1982) schreef een kroniek over het wel en wee van meerdere generaties van een Hindostaanse familie. Stamvader Ramdew Raj vertrekt in 1912 als contractarbeider naar Suriname. ‘De Raj begon te vertellen over de Reis, hoe hij lang geleden in dit land terecht was gekomen. “Het was een enorm schip. Dit is er niks bij. Het water was oneindig”’.

In gedichten, bijvoorbeeld van Jit Narain (ps. van Djietnarainsingh Baldewsingh, Livorno, Suriname 1948), was deze dubbele migratie wel al beschreven. Narains bundel *Wie wil wonen op de oever/Mange ghat pe jiwana jhele* is een hommage aan zijn Indiase grootouders die als contractanten naar Suriname kwamen. Later wordt ook migratie van Suriname naar Nederland verbeeld. Jit Narain is een voorvechter van de emancipatie van het Sarnami, de taal van de Surinaamse Hindostanen. Behalve dichter en voordrachtskunstenaar is Narain/Baldewsingh ook arts die zijn bul aan de Leidse universiteit behaalde.

6.1 | Portret van Bea Vianen. Foto.

Bea Vianen (Paramaribo 1935) verhuisde in 1957 naar Nederland. Na een zwervend bestaan in een aantal Zuid-Amerikaanse landen keerde ze in 1992 terug naar Suriname. Haar visie op de Surinaamse maatschappij wordt bepaald door gevoelens van onvrijheid, hokjesgeest, culturele verloedering en vlucht. Ook de wereld van de emigranten wordt bepaald door negatieve sentimenten: desillusie, identiteitsverlies, vervreemding, heimwee, materialisme en letterlijke en figuurlijke kilte.

6.2 | Portret van Albert Helman. Foto.

Lou Lichtveld / Albert Helman (Paramaribo 1903-Amsterdam 1996) was de eerste belangrijke migrant-schrijver uit de Nederlandse Caraïben. Deze homo universalis was onder andere minister, voorzitter van de Rekenkamer, verzetsheld, journalist en schrijver. Hij heeft ongeveer 130 boeken en ontelbare artikelen en essays geschreven, onder de naam Albert Helman, maar ook onder andere pseudoniemen. In november 2016 verschijnt een biografie van Helman van de hand van Michiel van Kempen: *Rusteloos en overal*.

2006 A 4715

De kleurling

Herman Hennink Monkau

6.3 | Herman Hennink Monkau, *De kleurling*. Amsterdam 2006. [2006 A 4715]

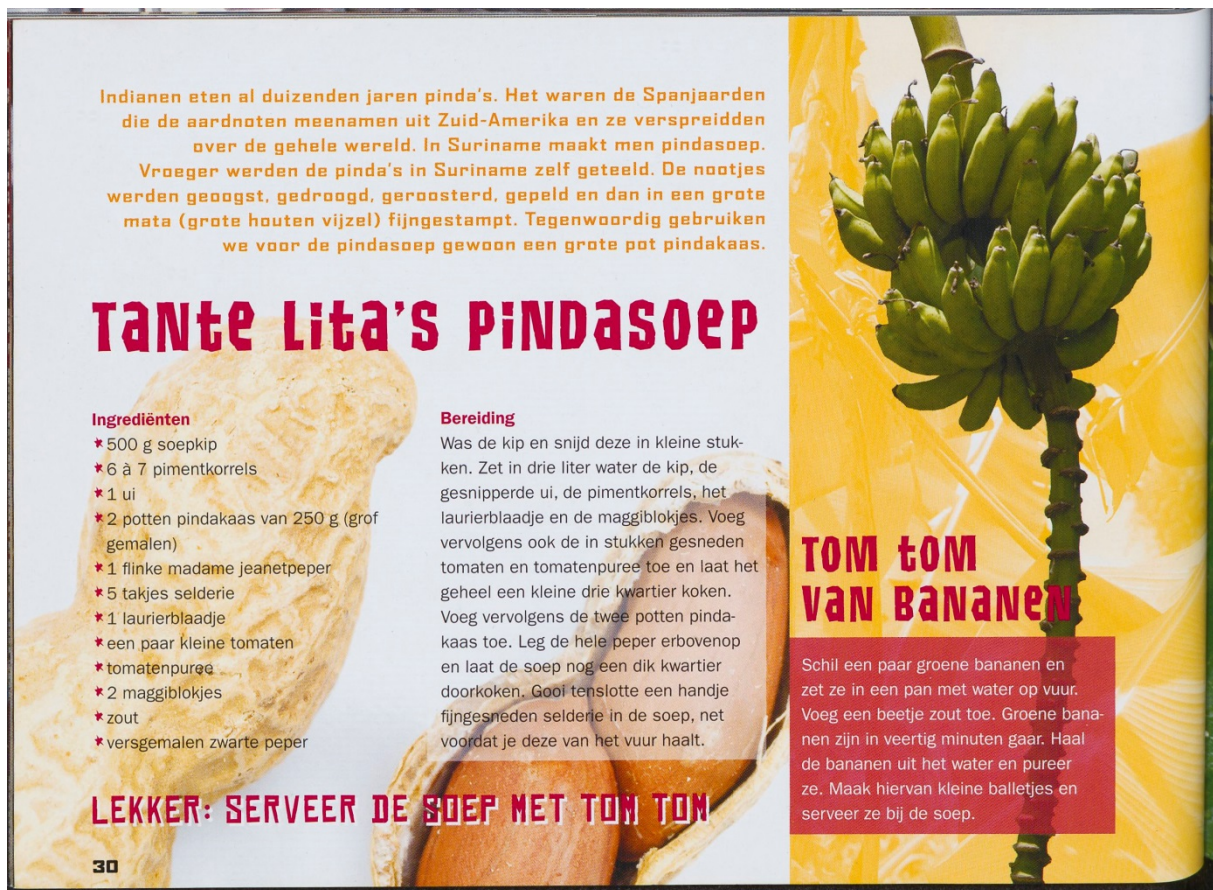
De industrieel vormgever en schrijver Herman Hennink Monkau (Amsterdam 1935) beschrijft de eerste generatie Surinamers die in de jaren '20 van de vorige eeuw naar Nederland kwam. Terugkerende thema's zijn heimwee, racisme en verbondenheid.

7. *Surinaams eten in Nederland*

Max Woiski sr was de man die Nederland in de jaren '50 liet kennismaken met de Surinaamse keuken. Zijn BB met R, dat is bruine bonen met rijst, werd een hit voor deze in Suriname geboren zanger. Maar Surinaams eten maakte daadwerkelijk de oversteek met de stroom migranten die in de jaren '70 hier naar toe kwamen.

Eten is een belangrijk cultureel erfgoed: het biedt troost bij heimwee, het met elkaar koken en aan tafel zitten verbindt en biedt de mogelijkheid om ervaringen te delen en herinneringen op te halen. Familierecepten zaten in de hoofden van migranten of waren genoteerd in kook- en receptenboekjes. De benodigde ingrediënten waren in het begin moeilijker te vinden; groente, fruit en kruiden werden vaak uit Suriname overgevlogen. Allengs kwamen meer Surinaamse producten beschikbaar op de markten in de grote steden, in toko's en tegenwoordig in landelijke supermarkketens.

In Nederland kwamen Surinaamse kookboeken op de markt. Eerst werden de gerechten als 'exotisch' gepresenteerd, maar spoedig waren de kookboeken, vaak samengesteld door Surinamers, ook bedoeld voor de volgende generaties Surinamers in Nederland. De in Paramaribo geboren kok Ramon Beuk ging in 2010, na 28 jaar, terug naar Suriname. Hij ging op zoek naar culinair erfgoed en bracht nieuwe recepten gebaseerd op traditionele Surinaamse gerechten. Met de TV serie en het boek *Terug naar mijn roti*, is de culinaire cirkel rond.

7.1 | Faisel Rajjab e.a., *De avontuurlijke Surinaamse keuken*. Rotterdam 2005. [2006 A 2058]

Een modern kookboek, geopend op een pagina met een recept voor pindasoep.

Pindasoep met tomtom en zoutvlees

100 gram uitgekookt zoutvlees
(in dunne plakjes)

1 kilo kip, in stukken, zonder vel

azijn: 2 1/2 dl per liter water

12 pimentkorrels

2 kruidnagels

1 laurierblad

1/2 dl olie

1 ui (150 gram), in kleine stukjes

1 Madame Jeanette-peper

1 pot Surinaamse pindakaas
(350 gram)

1 bouillontablet (rond of kip)

5 takjes (30 gram) selderij,

rijgesneden

eventueel 1 geraspte groene

bakbanaan

tomtom (blz. 15)

Pindasoep is een zogenaamde creoolse soep en wordt dus vooral als maaltijd gebruikt. Eerst wordt tomtom of gekookte rijst in het bord of de kom geschepd en daarover gaat de soep. Geraspte banaan dient om de soep te verdikken.

Voorbereiding

Spoel het zoutvlees af onder koud stromend water. Doe het in een pan met ruim 2 liter koud water en breng het op hoog vuur aan de kook. Laat het zoutvlees 20 minuten zachtjes koken. Schep het met een schuimspaan uit het water. Laat het afkoelen, verwijder het vet en de harde stukken en snijd het vlees in dunne plakjes. Doe de kip in een schaal met koud water. Voeg voor elke liter water 2 1/2 dl azijn toe. Na ongeveer 5 minuten is de kip verkleurd en gewassen. Spoel deze af onder koud stromend water. Doe de pimentkorrels, kruidnagels en laurier in een thee-ei.

Bereiding

Verhit de olie in een pan en stoof de ui en kippelen in ongeveer 10 minuten lichtbruin. Draai het vuur halfhoog en voeg 2 liter water en het thee-ei toe. Breng het aan de kook en laat de bouillon ongeveer 30 minuten op laag vuur trekken. Doe de Madame Jeanette-peper en pindakaas bij de bouillon. Roer gedurende 15 minuten af en toe tot de pindakaas is opgelost en om te voorkomen dat de pindakaas aan de bodem van de pan blijft plakken. Haal de Madame Jeanette-peper al na 5 minuten uit de soep. Roer af en toe en breng de soep eventueel op smaak door boven de pan een bouillontablet te verkrumelen. De soep is klaar wanneer deze licht gebonden is. Roer de selderij en naar smaak ook de geraspte banaan door de soep.

Tot de introductie van potten pindakaas werden pinda's thuis geroosterd, gedopt en tot pasta vermalen.

*Pindasoep scheppen
we over gekookte
rijst of tomtom.*

12

7.2 | Karin Vaneker, Pieter Ouddeken & Erwin Slaats, *Mavis kookt. De Surinaamse keuken volgens Mavis Hofwijk*. 's-Graveland 2008. [2008 A 5690]

Kookboek van de bekende kok Mavis Hofwijk, die in de jaren '70 naar Amsterdam verhuisde. In de Bijlmer begon zij een eenmanszaak in aroma's en siroop, 'want daar kunnen wij Surinamers niet buiten'. In 1985 zette Mavis Hofwijk haar cateringbedrijf 'Surinaams Buffet' op.

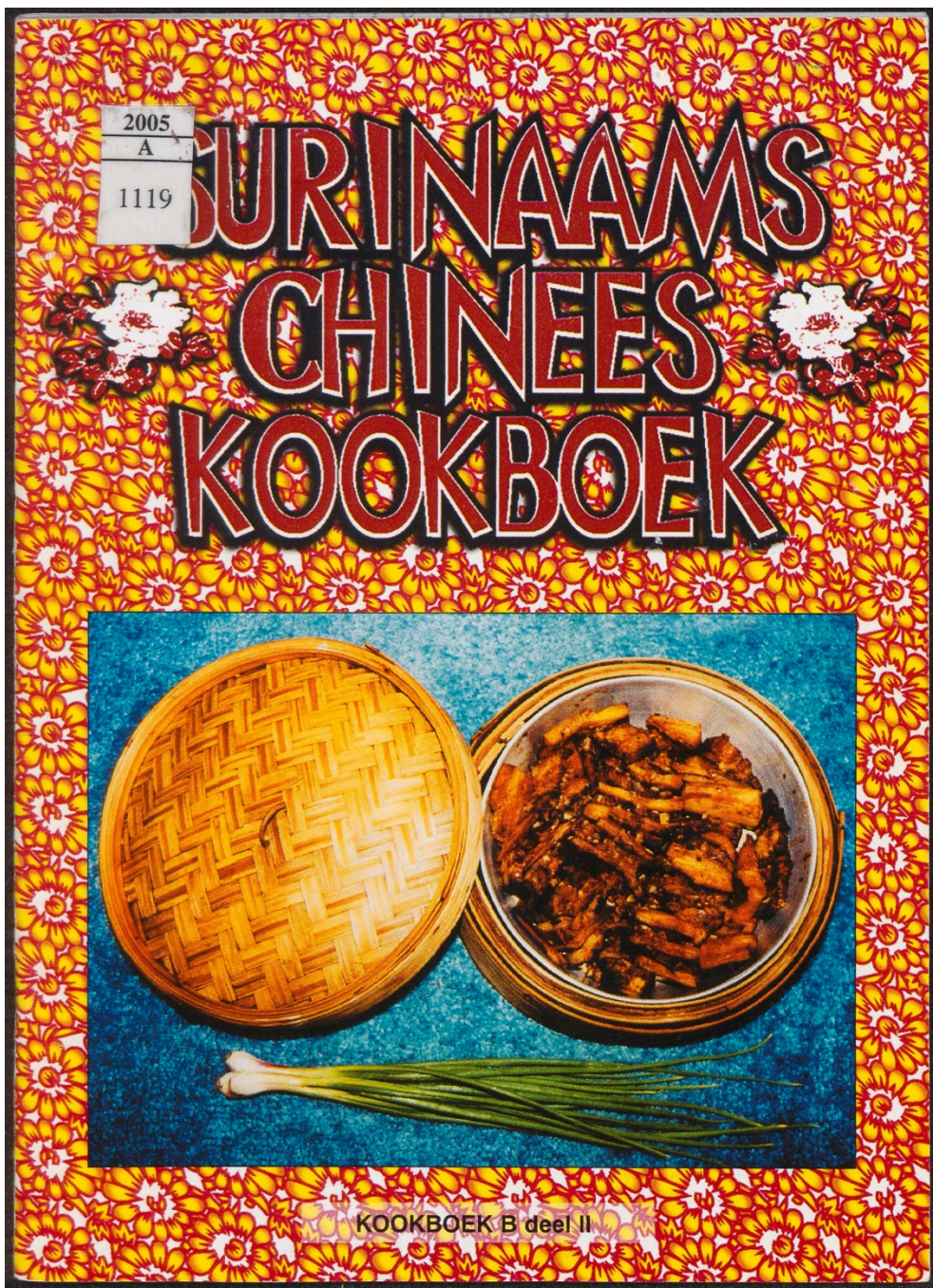
7.3 | Ineke van Wetering, Surinaamse etenswarenverkopers in Amsterdam Zuidoost. Foto, ca. 1980-1990. [KITLV 507021]

7.4 | M. Sam-Sin-Hewitt, *Surinaamse recepten van A tot Z*. Schoorl 1996.
[1996 A 1594]

Tal van kookboeken, vooral gericht op de markt in Nederland, met Surinaamse recepten van aardappelsalade tot zuurwater, werden gepubliceerd vanaf het begin van de jaren '70.

Surinaamse recepten van A tot Z

7.5 | A. Ng A Foe Lo A Njo, *Surinaams Chinees kookboek B : deel II*. Paramaribo 2001. [2005 A 1119]

Een aantal ‘etnische’ Surinaamse kookboeken en boekjes, waaronder dit Surinaams-Chinese kookboek, bevatte tientallen recepten voor de klassiekers pom (een schotel met het tropische knolgewas pomtayer en vlees) en moksi alesi (gemengde rijst).

Colofon

‘Suriname in beweging. Migratie en cultuur’ is in 2015 als *online exhibition* (.xml) gepubliceerd in de beeldbank van Universitaire Bibliotheken Leiden.

In 2018 zijn de teksten en beelden vanuit de XML-structuur geconverteerd en met enige kleine aanpassingen als PDF-document opgeslagen in de nieuwe beeldbank.

De oorspronkelijke *online exhibition* is thans niet meer beschikbaar.

André Bouwman

Universitaire Bibliotheken Leiden

LEIDEN UNIVERSITY LIBRARIES ONLINE EXHIBITIONS, **exhubl037**